

‘Η μεταμόρφωση αὐτὴ—ή λέξη ἐπισημαίνει προπαντὸς τὴν ἀλλαγὴν, τὸ πέρασμα ἀπὸ τὴν μιὰ μορφὴν στὴν ἄλλη, τὸ σχηματισμὸν καὶ τὸ μετασχηματισμόν, τὴν ἔξελιξην, τὴν ἐκπλήρωσην,—εἶναι στὶς μεγάλες κατευθύνσεις τοῦ κοσμικοῦ βίου πάντοτε δμαλή, πάντοτε προοδευτική. Μόνο στὶς περιπτώσεις τῶν μερικῶν ἔξελιξεων, στοὺς παραπόταμούς καὶ στὰ ρυάκια δπου κατανέμεται ὁ μεγάλος ποταμὸς τῆς κοσμικῆς ζωῆς, εἶναι συχνά — ἀγαλόγως τῶν προϋποθέσεων τῆς ἔξελιξεως — ἀνώμαλη ἢ ἀναποδιστική. Δὲν ὑπάρχουν στὸ οἰζικὸν οεῦμα τῆς κοσμικῆς ζωῆς ἀσυνέχειες, δηλαδὴ περιπτώσεις ποὺ ἡ μεταμόρφωση δὲν εἶναι πραγματικῶς δυνατὴ παρὰ μὲ τίς ξαφνικὲς μεταβολές, μὲ τὸ πήδημα, μὲ τὸ ξαφνικὸν πέρασμα ἀπὸ τὴν μιὰ μεριὰ στὴν ἄλλη. Καὶ ἐκεῖ ἀκόμη δπου μπορεῖ νὰ μιλήσῃ κανεὶς γιὰ μιὰ ξαφνικὴ μεταβολὴ,— καὶ ὑπάρχουν φυσιοδίφρες ποὺ ἐδοκίμασαν νὰ γενικεύσουν αὐτὴ τὴν παρατήρηση,— πρέπει νὰ ἔχῃ ὡς προϋπόθεση μιὰ προεργασία ἐπωάσεως ἢ μᾶλλον δριμάνσεως ποὺ συνετελέσθη ἐκεῖ δπου φαινομενικῶς δὲν ὑπάρχει καμμιὰ ἀλλαγὴ.

‘Η μορφὴ εἶναι ἔνας δυναμισμός, ποὺ γίνεται, ποὺ παρέοχεται. ‘Η μεταμόρφωση εἶναι δόγμα τῆς ἀλλαγῆς. ‘Η θεωρία τῶν μεταμόρφώσεων εἶναι τὸ κλειδὶ ποὺ δείχνει δλα τὰ σημεῖα τῆς φύσεως» (Γκαΐτε). ‘Εδῶ εἶναι ἡ ἀρχὴ κάθε κοσμικῆς ὀργανώσεως μέσα στὸ «Σύμπαν». ‘Η μορφὴ καὶ τὸ γίγνεσθαι στὶς ἐπιφάνειες τῶν μεγάλων παραλλήλων τοῦ Σύμπαντος’ ἡ μεταμόρφωση καὶ ὁ νόμος τῶν κατευθύνσεων, θεμελειώδεις προϋποθέσεις τῆς κοσμικῆς προόδου πρὸς τὰ ἄνω καὶ πρὸς τὰ κάτω: σ’ αὐτὲς περίπου τὶς ἔννοιες εἶναι περιωρισμένη ἡ παγκόσμια ζωὴ γιὰ δσους δὲν παραγνωρίζουν τὴ βαθύτερη ὑφή της, τὴ βαθύτερη φύση καὶ λογική της. ‘Εδῶ εἶναι δὲ τοιούτος ἔλιγμὸς τῶν μεγάλων ἀνανεώσεων, τῶν δποίων ἡ ἀνάγκη ἔχει τὶς οἵτες της στὴ βαθύτερη καρδιὰ ἐνὸς κόσμου, στὴ μοῖρα του. ‘Εδῶ δυνάμεις μαγικές, ἀδιάκοπο γίγνεσθαι, ἀφθονία μεταμορφώσεων, ἡ διαρκὴς κινητικότητα τῶν μορφῶν στὸ οεῦμα τῆς κοσμικῆς ζωῆς. ‘Εδῶ, τέλος, ἡ πόλωση καὶ ἡ πρόοδος, πού, μέσα στὰ προδικτεαγμένα δρια τοῦ κόσμου, εἶναι τὰ πρῶτα μεγάλα ἐλατήρια τῆς ἀναπτύξεως.

Καμμιὰ ἀμφιβολία τώρα: ἡ μεγαλοπρεπὴς συμφωνία τῆς ἐσωτερικῆς καὶ ἔξωτερικῆς ζωῆς τῶν κόσμων, ποὺ θέμα της εἶναι— δπως εἶπα—ἡ πραγμάτωση δλων τῶν δυνατοτήτων τῆς ἀτομικῆς

ΚΕΦΑΛΑΙΑ

των ύπαρξεως, ἔξελισσεται μ' ἐναλλαγὴ ρυθμῶν andante καὶ allegro con brio ή molto vivace, πάντοτε πιὸ πλούσια, πάντοτε πιὸ πλήρης, σχηματίζει μελωδίες περίπλοκες, ποὺ ἀντικαθιστοῦν ἡ μιὰ τὴν ἄλλη σὲ μιὰ τάξη αὐστηροὴ καὶ ἀναγκαῖα, κάτω ἀπὸ μιὰ ἀντίστιχη ποὺ ἔξουσιάζει ἐσωτερικὰ κάθε μελωδικό τους ρυθμό, χωρὶς νὰ ἐμποδίζῃ τὴν ἔξωτερη τους ἐλευθερία, γιὰ νὰ καταλήξῃ ἐπὶ τέλους μὲ μιὰ ἀναγκαιότητα πολὺ βαθειά σ' ἕνα finale ἀνάλογο πάντοτε καὶ ἀναπόφευκτο.

Οἱ κόσμοι δὲν ύπαρχουν γιὰ νὰ φιλάσσουν ἕνα τελευταῖο καὶ ύπεροτατο κοινὸ σκοπό, ψωισμένο ἀπὸ πρὸν ἡ ἀπρόβλεπτο. "Υπάρχουν γιὰ νὰ ύπαρχουν, γιὰ νὰ ζοῦν τὰ πεπωμένα τους, γιὰ νὰ δαπανῶνται στὸ μελαγχολικὸ καὶ πολυφρόντιδο δράμα τῆς ύπαρξεως,— καὶ τὸ σημεῖο ἀφίξεως εἶναι ἡ ἐσωτερικὴ καὶ ἔξωτερικὴ ἐκπλήρωση, ὁ θάνατος διαιρεῖται πάντοτε καὶ ἀναπόφευκτος. "Έχουν τὸ κέντρο τῆς ύπαρξεως των στὸν ἑαυτό τους, ὅπως κάθε σφαῖρα ἔχει τὸ κέντρο της καὶ ἡ ζωὴ ποὺ σφύζει μέσα τους κυματιστὴ καὶ παλλόμενη—καὶ διαρκεῖ μὲ τὴ μεγάλη πνοὴ τοῦ πεπωμένου τους—εἶναι ἀπολύτως καὶ ἀνεκκλίτως ἐφήμερη καὶ ἐκπληρώνεται μέσα στὰ δρια τραγικῆς καὶ ἀκατάλυτης μονώσεως.

"Η μοῖρα κάθε κόσμου εἶναι αὐτὸς δ πόθυς πρὸς τὴ φλόγα,— πρὸς τὴ φλόγα τῆς ζωῆς ποὺ δαπανᾶ χωρὶς ἄλλο σκοπό, ἀπὸ τὸ σκοπὸ τῆς ύπαρξεως καὶ τῆς ἐσωτερικῆς ἀέναης μεταμορφώσεως, τὶς τεράστιες ζωτικὲς δυνάμεις ποὺ κλίνει. "Οπως ἡ φλόγα ἀναπηδᾶ ἡ ζωὴ του ἀπὸ τὸν κορμὸ τοῦ ἀρχικοῦ νεφελώματος: ἀνάβει ἀπὸ τὴ σπίθα τοῦ πεπωμένου καὶ διαρκεῖ μὲ τὴ μεγάλη πνοὴ τοῦ πεπωμένου, ὅπως ἡ φλόγα . . . νόμος ύπεροτατος καὶ τελευταῖος ποὺ ἐπικρατεῖ, σ' ὅλα τὰ ἀπροσμέτρητα ἀρχιπελάγη τῶν οὐρανῶν, σ' ὅλα τὰ ἀστρα ποὺ λάμπουν μυστηριωδῶς καὶ διατρέχουν σὲ μικροὺς ἡ μεγάλους διμίλους διμοιους μὲ κοπάδια ἀποδημητικῶν πουλιῶν τοὺς τεράστιους χώρους, σ' ὅλους τοὺς κόσμους ἐπὶ τέλους ποὺ ἀποκάλυψε ἡ δύναμη τοῦ τηλεσκοπείου ἡ μᾶς ἀφίνει νὰ μαντέψουμε ἡ ἀνώτερη δύναμη τοῦ ύπολογισμοῦ. "Ο.τι ύπαρχει στοὺς κόλπους τοῦ παγκόσμιου μητρικοῦ χώρου, ἀμεσο προϊὸν τῆς δημιουργικῆς δυνάμεως τοῦ Θεοῦ, εἶναι ἕνα καὶ τὸ ἕδιο πρᾶγμα στὴν οὐσία του τὴν πιὸ βαθειά, καὶ ἡ οὐσία του αὐτὴ εἶναι ἡ ζωὴ—στὴν ύπεροτατη ἔννοια τῆς λέξεως,—ἡ ἐσωτερικὴ δραστηριότητα, ἡ δργανικὴ ἀνάγκη τῆς δαπάνης τοῦ δυνατοῦ. Ζωτικὴ μᾶλλον παρὰ ψλικὴ ἡ οὐσία τῶν κόσμων μετέχει, σὲ τελευταία ἀνάλυση, καὶ στοὺς δύο δρους καὶ

ΟΚΤΩ ΜΕΤΑΦΥΣΙΚΑ

μακριά ἀπ' τὸ νὰ εἶναι ἡ ἀδρανῆς ὑλη νεκρή, φέρνει στοὺς κόλπους της τοὺς μεγάλους χυμοὺς τῆς ζωῆς, ποὺ θ' ἀναβλύσσει θεομή καὶ σφύζουσα, σὲ μεγάλα κύματα, στὴν ἐπιφάνεια τῶν ὁργανωμένων πλανητῶν.

Ἐπαναλαμβάνω ἐδῶ ἐσωτερικὰ αὐτὸ ποὺ ὑπεγράμμισα στὰ προηγούμενα ἐδάφια: ‘Ἡ γενικὴ βιογραφία τῶν μεγάλων ἀτόμων τῶν κόσμων, θεωρούμενη, ἐν ἀντιθέσει πρὸς κάθε ἐνιαῖο «σύμπαν-φύση» τῶν ἀνώτερων λογικῶν, διαισθητικά, εἶναι ἀνάλογη ἢ διμόλογη ἢ παράλληλη στὶς μεγάλες τῆς γραμμές· διατρέχει τὰ ἴδια στάδια ἢ περιόδους ἔξελίξεως ποὺ ἐπιτελοῦνται ὅχι μὲ μιὰ τάξη αἰτίας καὶ ἀποτελέσματος ἀλλὰ σὲ μιὰ ὁργανικὴ διαδοχὴ αὐστηρὴ καὶ ἀναγκαῖα. Καὶ προσθέτω: ‘Ἡ ὑλη τους στὸ ἀνιδύν τόξον τῆς ἔξελίξεως φθάνει στὸ ἄνωτατο δριο τῆς πυκνότητάς της — σὲ μιὰ μορφὴ δηλαδὴ ἀνάλογη μὲ τὸ βασίλειο τῶν δρυκτῶν — καὶ περιβάλλεται μὲ τὸ μεγαλοπρεπὲς στέμμα τῶν πλούσιων καρπῶν ζωῆς διμόλογης περίπου ἢ καὶ ἀνάλογης μὲ τὴ φυτικὴ καὶ ζωϊκὴ ζωὴ τῆς γῆς· καὶ δταν ἢ ἐκπλήρωση ἐπιτελέσῃ δλες τὶς μεγάλες δυνατότητες, ἀφυπνίσει δλες τὶς λανθάνουσες ἰδιότητες καὶ ἔξαντλήσει δλες τὶς μεγάλες φυσικὲς δυνάμεις, τὸ κατιδύν τόξον τῆς ἔξελίξεως ἔρχεται ὡς ὁργανικὴ καὶ λογικὴ συνέπεια, γιὰ νὰ δηγήσῃ ἐπὶ τέλους τὴν ὑπαρξή τους στὸ μοιραῖο καὶ ἀναπόφευκτο τέλος, στὴν αἰώνια σκιὰ τῆς ἀνυπαρξίας, στὸν τάφο.

19

Ἄσ οἶξομε τώρα ἔνα τελευταῖο συνολικὸ βλέμμα ἐπάνω στὸ πρόβλημα. Ἀπὸ μιὰ ἀναβλύζουσα δημιουργικὴ πηγή,—τὴν ὄνδμασα μὲ μιὰ λέξη ποὺ τὴν φωτίζουν οἱ πιὸ βαθειές δημιουργίες τῆς θρησκείας καὶ τῆς τέχνης: Θεό,—ἐκσφενδονίζονται πρὸς δλα τὰ σημεῖα τοῦ μητρικοῦ χώρου τεράστιοι πίδακες ζωῆς ποὺ ἀποχρυσταλλώνονται σ' ἀτομα κλειστὰ καὶ ἐφήμερα, περιωρισμένα στὸ χῶρο, πεπερασμένα στὸ χρόνο, δεμένα γύρω ἀπὸ ἔνα ἀμετάβλητο κέντρο, θέλω νὰ πῶ γύρω ἀπὸ τὸν πυρῆνα τῆς ἀτομικότητάς των, καὶ ποὺ καθένα ἐνσαρκώνει μιὰ χωριστὴ καὶ ποιοτικὰ μοναδικὴ μοῖρα. Τὰ ὄνδμασα — τὰ ἀτομα αὐτὰ — μὲ τὴ γνωστότερη, παραστατικώτερη, ἀπλούστερη ἔκφραση κόσμους.

Οἱ κόσμοι γεννῶνται δταν τὸ ἀρχικὸ κῦμα τῆς ζωῆς μεταμορφώνεται σ' ἀτομα ὑπέρτατης τάξεως, κλειστὰ καὶ φθαρτά,— σὲ χιγάντειες μορφὲς ἀποσπασμένες ἀπὸ τὴ νεφελώδη κοσμικὴ ὑλη ὃπου

ΚΕΦΑΛΑΙΑ

σφύζουν τερατικές ζωντανές δυνάμεις καὶ συσφίγγονται ἀνυπολόγιστες δυνατότητες⁽¹⁾.

Πῶς γίνεται αὐτὴ μεταμόρφωση; καὶ ποιὰ εἶναι ἡ πιθανότερη πορεία της;

Ἐπικαλοῦμαι μιὰ ἔξήγηση ποὺ κλίνει τὴ μεγαλείτερη πιθανότητα καὶ πού, ἐὰν θεωρηθῆσθαι εἰκόνα ἀνταποκρίνεται σχεδὸν ἀκριβῶς στὴ σκέψη μου τὴν πιὸ βαθειά.

Μιὰ στιγμή, σ' ἓνα τυχαῖο σημεῖο τοῦ διαστήματος, ἐμφανίζεται ἕνα φεῦμα ζωντανῆς ὕλης σὲ κατάσταση ὑψηλῆς θερμοκρασίας. Τὸ φεῦμα αὐτὸ πέρνει στὴν ἀρχὴ τὴν ὅψη ἐνὸς λευκοῦ θυσάνου,—μιὰ κατάσταση προσχεδίου, μιὰ κατάσταση παιδικὴ ὅπου μόλις διακρίνεται ἡ μορφὴ ἀπὸ τὸ ἄμορφο. Αὐτὸς εἶναι ὁ δεύτερος σταθμὸς τῆς ἔξελίξεως,—ὁ πρῶτος εἶναι τὸ φεῦμα σχεδόν, θὰ ἔλεγα, γυμνό. Ἔπειτα τὸ φεῦμα αὐτὸ μεταμορφώνεται βαθμηδόν, ὅγκούται ἡ συσπειρώνεται, μεταβαίνει ἀπὸ στάδιο σὲ στάδιο, κατανέμεται στὸν πυρῆγα καὶ στὸν πλανῆτες ποὺ τοὺς ὅργανώνει ἐκ περιτροπῆς, διακλαδώνεται μεταξὺ τῶν πλανητῶν καὶ διασκορπίζεται μεταξὺ τῶν πολυάριθμων ἀτομικῶν κυμάτων τῆς μιᾶς ἢ τῆς ἄλλης πλανητικῆς ζωῆς... σπόρος γόνιμος στὸν μητρικὸν κόλπους τοῦ χώρου ποὺ κλίνει τοὺς φοβεροὺς χυμοὺς γιὰ νὰ ξεπεταχτῇ βλαστάρι, τὸ βλαστάρι νὰ γίνῃ κορμὸς καὶ κατόπιν διακλάδωση..

Παρακολουθήσετε αὐτὴ τὴν ἔξήγηση ὡς τὶς τελευταῖες της οἰοῖες, συμπληρώσετε τη μὲ τὶς σκέψεις ποὺ διετύπωσα πρὸιν καὶ θὰ ἔννοήσετε ὡς πιὸ σημεῖο διαφέρει ἢ συμπίπτει μὲ τὴν εἰκόνα ποὺ ἐσχεδίασε ἡ αὐστηρὴ ἐπιστήμη καὶ τὸ ἀποτέλεσμά της: ἡ μαθηματικὴ ἀστρονομία.

Τὰ ἥλιακὰ συστήματα,—ὑπενθυμίζω, μὲ δυὸ λέξεις, τὶς μεγάλες γραμμὲς τῶν συμπερασμάτων της.—σχηματίζονται πάντοτε ἀπὸ ἕνα ἀρχικὸ νεφέλωμα: αὐτὸ τὸ νεφέλωμα—χαώδης μάζα ζωντανῆς ὕλης σὲ κατάσταση ὑψηλῆς θερμοκρασίας—ἐμψυχώνεται ἀπὸ μιὰ ἐλικοειδῆ κίνηση, μὲ καὶ χάρη στὴν ἐποία ἡ ὕλη του τείνει νὰ συσ-

(1) Αὐτὸς εἶναι τὸ ἀληθινὸ παράδοξο καὶ περίπου ἀνεξήγητο: ἡ ζωὴ—στὴν ὑπέρτατη ἔννοια τῆς λέξεως, ποὺ ἀναβρύζει θερμὴ καὶ παλλόμενη ἀπὸ τοὺς κόλπους τοῦ Θεοῦ ὅπως τὸ νερὸ ἀπὸ τὰ στέρνα τοῦ βουνοῦ, δὲν μπορεῖ νὰ διαρκέσῃ, ν' ἀναπτυχθῇ, νὰ ξεπετάξῃ τοὺς πλούσιους χυμούς της παρὰ μὲ τὴ μορφὴ μιᾶς μονάδος περιωρισμένης στὸ χῶρο καὶ πεπερασμένης στὸ χρόνο, δρατῆς—ᾶς μοῦ ἐπιτραπῇ ἡ ἔκφραση - ἀπ' ὅλες τὶς μερηές, — καὶ κλειστῆς.

ΟΚΤΩ ΜΕΤΑΦΥΣΙΚΑ

σωρευθῆ σ' ἔνα πυρῆνα. Μὲ τὴν πάροδο τοῦ χρόνου, ἡ σφαιρικὴ μάζα πλαταινεῖ, καὶ ἐφ' ὅσον συστέλλεται νεφελώδεις δακτύλιοι ἀποσπῶνται διαδοχικὰ ἀπὸ τὸν κεντρικὸν πυρῆνα ποὺ ἀρχίζει νὰ παγώνῃ. Οἱ δακτύλιοι αὐτοὶ θραύσονται μὲ τὴν σειρά τους, τὰ στοιχεῖα τοῦ καθενὸς ἀπὸ αὐτοὺς συγκεντρώνονται γύρω ἀπὸ ἔνα πυρῆνα καὶ τὴν θέση τοῦ δακτυλίου καταλαμβάνει ἔνας πλανήτης ποὺ διατηρεῖ τὴν ἀρχικὴν κίνηση τοῦ νεφελώματος καὶ στρέφεται γύρω ἀπὸ ἔνα κεντρικὸν ἥλιο. Εἶναι πιθανὸν — καὶ δυνατὸν — ἀκόμη, ἀντὶ νὰ σπάσῃ σὲ δακτύλιους, ν' ἀπορρίπτῃ κινδώς περιστρέφεται μεγάλα κύματα ὑλῆς σὰν εἰδῆς σπειροειδῶν, ἔλικοειδῶν βραχιόνων ποὺ συμπυκνούμενοι γίνονται πλανῆτες. Όπωσδήποτε, ὅποια κι' ἀν εἶναι ἡ πορεία ποὺ ἀκολουθεῖ, τὸ πρωταρχικὸν χαῖδες νεφέλωμα θὰ γίνῃ ἔνα ἥλιακὸν σύστημα, ὁργανωμένο καὶ πλήρες καθ' ἑαυτόν, μὲ ἔνα κεντρικὸν ἥλιο καὶ μὲ μιὰ διακλάδωση πλανητῶν ποὺ περιστρέφονται γύρω του.

Ἡ εἰκόνα αὐτὴ εἶναι βέβαια ἡ πλησιέστερη ποδὸς τὴν ἀλήθεια καὶ τὴν πραγματικότητα. Ἀλλὰ πρέπει τὰ αἴτια τῆς ἀναπτύξεως καὶ τῆς διαμορφώσεως ἐνὸς ἥλιακοῦ συστήματος νὰ τὰ ζητήσωμε ἔξω ἀπὸ τὸ σύστημα, δπως ἀπαιτεῖ ἡ ἐπιστήμη: στὶς ἔξωτερικές, αἴρηντις, ἐπιδράσεις ἄλλων συστημάτων ἢ στὶς συναντήσεις — πιθανὲς γιὰ τοὺς ἀστρονόμους — τῶν ἀστρων ἢ τῶν ἀστρικῶν νεφελῶν; "Οχι βέβαια." Η ἔξελιξη τῶν ἥλιακῶν συστημάτων καί, συνεπῶς, τῶν κόσμων, διφείλεται σ' αἴτια καθαρῶς ἐσωτερικὰ καὶ ἐκπληρώνει μιὰ μοῖρα, ποιοτικὰ μοναδικὴ καὶ προβλεπτὴ μόνο στὶς μεγάλες τῆς γραμμές.

Ἡ μοῖρα κάθε κόσμου εἶναι ἀνιάλογη στὸ βάθμος μὲ τὴ μοῖρα τοῦ ἀτόμου, ἐνὸς ἀνθρώπου, ἐνὸς ζώου, ἐνὸς φυτοῦ. "Οταν — δοκόσμος — ἐκπληρώσῃ ὅλες τὶς ἐσωτερικές του δυνατότητες, δταν ἔξαντλήσῃ τὶς δυνάμεις ποὺ σφύζουν μέσα του, ἐκφυλλίζεται, ἐκπίπτει βαθμηδόν, ἀκινητεῖ καὶ — ἢ παραμένει ἐπὶ χρόνον καὶ χωρὶς ἐσωτερικὴ ζωή, ἀνάλογη μ' ἐκείνη ποὺ ὑποδεικνύουν οἱ τελευταῖς συνέπειες τῆς ἀρχῆς τῶν Carnot-Clausius — ἢ ἔξαφανίζεται γιὰ πάντα χωρὶς καμμιὰ ἐλπίδα ἐπιστροφῆς στὴν ὑπαρξη. Τὸ τέλος τοῦ κόσμου εἶναι περίπου πάντοτε φυσιολογικό, — ἀποτέλεσμα μιᾶς ἀναγκαίας ἐσωτερικῆς ἔξελίξεως.

Ἀνάλογο θὰ εἶναι ἀσφαλῶς τὸ τέλος τοῦ δικοῦ μας ἥλιακοῦ συστήματος, τοῦ δικοῦ μας κόσμου τοῦ ἐνὸς ἥλιου καὶ τῶν ἐννέα πλανητῶν μὲ τοὺς δορυφόρους των. "Οπως ὅλοι οἱ ἀδελφοί του ποὺ ὑπῆρξαν, ὑπάρχουν ἢ θὰ γεννηθοῦν, θὰ ἔξαφανιστῇ μιὰ μέρα χωρὶς πιθανότητα νὰ γυρίσῃ ποτέ. Μιὰ μέρα ἢ γῆ, μ' ὅλες τῆς ἔκδη-

ΚΕΦΑΛΑΙΑ

λώσεις τῆς ἐπιφανείας της: τὴ φυτικὴ ζωή, τὴ ζωικὴ ζωή, τὸν ἀνθρωπὸ μὲ τὴν ἴστορία του, τοὺς πολιτισμούς του, τὰ κράτη καὶ τὰ δίκαια του, τὶς ἐπιστῆμες καὶ τὶς τέχνες του,—θὰ τελειώσῃ τὸν κύκλο τῆς ὑπάρξεώς της καὶ θὰ στρέφεται κοῦνα καὶ νεκρή, σκεπασμένη ἀπὸ ἔρείπια καὶ λείψανα, ἀπορροφώντας τὶς τελευταῖς ἀχτῖνες τοῦ ἥλιου ποὺ θὰ βασιλεύει πειὰ γιὰ πάντα. "Ολα, μέσα στὸν κόλπον αὐτοῦ τοῦ χώρου τῆς ζωῆς, εἶναι φθαρτὰ καὶ παροδικά, καὶ τίποτα δὲν μπορεῖ νὰ ὑπερβῇ τὴν ὁρισμένη του διάρκεια." Η ψυχὴ ἀκόμη, προϊὸν —ὅπως θὰ ίδοῦμε—μιᾶς ἀπόβλεπτης καὶ ἀπροσδόκητης ἐγρηγόρσεως, εἶναι θνητὴ ἐπίσης, ὅπως τὸ μάτι ποὺ βλέπει τὰ ἀστρα τῶν ἀσέληνων νυχτῶν καὶ τῶν τηλεσκοπικῶν φακῶν — ἐξ ἵσου φθαρτὰ καὶ ἐφήμερα,—ὅπως ὅλα τὰ μεγάλα φαινόματα ποὺ συνδέοντοι μὲ τὸν ἀνθρωπὸ, καὶ ὅλα τὰ φαινόμενα τῆς ζωῆς ποὺ ἔξελίσσεται στὴν ἐπιφάνεια αὐτῆς τῆς μικρῆς γωνιᾶς τοῦ σύμπαντος ποὺ δνομάζεται Γῆ. Τίποτα δὲν ἔκρευγει ἀπ' τὸ πεπρωμένο ποὺ ἀκολουθοῦν πιστὰ ἡ γεωλογικὴ ἴστορία, τὰ φυτικὰ καὶ τὰ ζωικὰ εἴδη, δ πλανήτης αὐτὸς καθ' ἑαυτὸς καὶ δλα τὰ ἥλιακὰ συστήματα τῶν γαλαξιῶν... . Ο χρόνος θριαμβεύει πάντοτε καὶ ἡ ἀνέκκλιτη καὶ ἀνεπίστροφη πορεία του—ἔκφραση τοῦ μοιραίου — δδηγεῖ δλα τὰ πράγματα στὸ γίγνεσθαι καὶ στὸ θάνατο, ἐξ ἵσου ἀνέκκλιτο, ἐξ ἵσου ἀναγκαῖο. . .

Mors ultima ratio, ultima linea rerum.

ΟΚΤΩ ΜΕΤΑΦΥΣΙΚΑ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: AN. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ

E.Y.D πλΣΚ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

ΚΕΦΑΛΑΙΑ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: AN. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΜΠΤΟ

Η ΜΟΙΡΑ ΚΑΙ Ο ΧΡΟΝΟΣ

E.Y.D πλ.Κ.Π.
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

ΟΚΤΩ ΜΕΤΑΦΥΣΙΚΑ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: AN. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ

E.Y.D πλΣΚ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

*ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ*

“Εδειξα στὸ προηγούμενο κεφάλαιο μὲ τὸ μάξιμουμ τῆς δυνατῆς διαύγειας, δτι κάθε «κόσμος», θεωρούμενος καθ’ ἑαυτόν, εἶναι ἀτομο-ψηλῆς τάξεως, μονάδα—στὴν ὑπέρτατη ἔννοια τῆς λέξεως—ποὺ τὰ ὅριά της εἶναι κλειστά, διαφυλάσσοντα τὴν αὐτοτέλεια καὶ ἔξασφαλίζοντα τὴν περιχαράκωση τῆς ἐνδοκοσμικῆς ζωῆς.

Μπορῶ λοιπὸν τώρα νὰ σχεδιάσω σὲ μεγάλες γραμμὲς ἔκεινο ποὺ δίνει νόημα καὶ περιεχόμενο στὶς παροδικὲς μορφολογικὲς μονότητες τῆς παγκόσμιας ζωῆς καὶ ποὺ ἀνήκει στὰ μοτίβα τὰ πιὸ βαθειά καὶ τὰ πιὸ κρυμμένα τῶν «μονάδων».

Κάθε μονάδα-κόσμος ἐνσαρκώνει—ἔχουμε πολλοὺς λόγους θεωρητικοὺς καὶ συνεπῶς ὑποθετικοὺς νὰ τὸ πιστεύουμε, ἐπικυρούμενοις ἄλλως τε ἀπὸ μιὰ ἐσωτερικὴ βεβαιότητα πολὺ βαθειά, ἵσοδύναμη μὲ τὴ μαθηματικὴ βεβαιότητα ποὺ μᾶς δίνει ἥ ἀπόδειξη τοῦ πυθαγορείου θεωρήματος, μὲ τὴ φυσικὴ βεβαιότητα ποὺ μᾶς παρέχει ἥ ἐπιβεβαίωση τοῦ νόμου τοῦ Γαλιλαίου—μιὰ ὡρισμένη μοῖρα, —μοῖρα «ἄτομική», ποιοτικὰ μοναδικὴ καὶ ἀποβλεπτή, ἄλλια καὶ μοῖρα γενικῶς ἴσχυουσα, προβλεπτή, κοινὴ σ’ δλούς τοὺς «ἀδελφοὺς» κόσμους, καθορίζουσα ἀπλῶς ὡρισμένα γενικὰ χαρακτηριστικὰ γνωρίσματα τῆς ἐξελίξεως καὶ προπαντὸς τὸ ἀνέκκλιτο τέλος,—μιὰ ὡρισμένη μοῖρα, λέγω, ποὺ χαράσσει ἀπὸ τὴ γέννησή του τὸν κύκλο τὸν ἀνοιχτὸ στὸ δράση του, διαγράφει τὸ ρόλο ποὺ πρέπει νὰ ἐκπληρώσῃ στὸ ζεῦμα τοῦ βίου του, τὴν προκαθησιμένη του κατεύθυνση, τὴν διάρκειά του, τὸν ἰδιαιτερό του ἀλη-

ρο, τὴν ἔξελικτική του «ἀνιοῦσα» καὶ «κατιοῦσα» πορεία στὴν ἐκπλήρωση τῶν ἀποθεμάτων τοῦ δυνατοῦ, τὶς ὠρισμένες φάσεις ἢ ἐποχές του, τὴν ἀκαταιμάχητη ἀνάγκη ποὺ τὸν φέρνει στὸ ἀμετάκλητο τέρμα τῆς παροδικῆς του ὑπάρξεως. ‘Ἡ μοῖρα αὐτή, ἀπρόσιτη ἐντελῶς στὴν ἀφηρημένη ἀνάλυση τοῦ λογικοῦ, εἶναι αὐτὸ τοῦτο τὸ τρίσβαθμο τῆς φύσεώς του καὶ τῆς ζωῆς του, καὶ ἐμπεριέχει τὴν τελευταία της καὶ ὑπέρτατη ἔννοια, τὴν ἐσωτάτη λογική της ποὺ εἶναι λογική καθαρῶς δργανικῆς τάξεως, πλαστική, μεταβλητή καὶ ζῶσα.

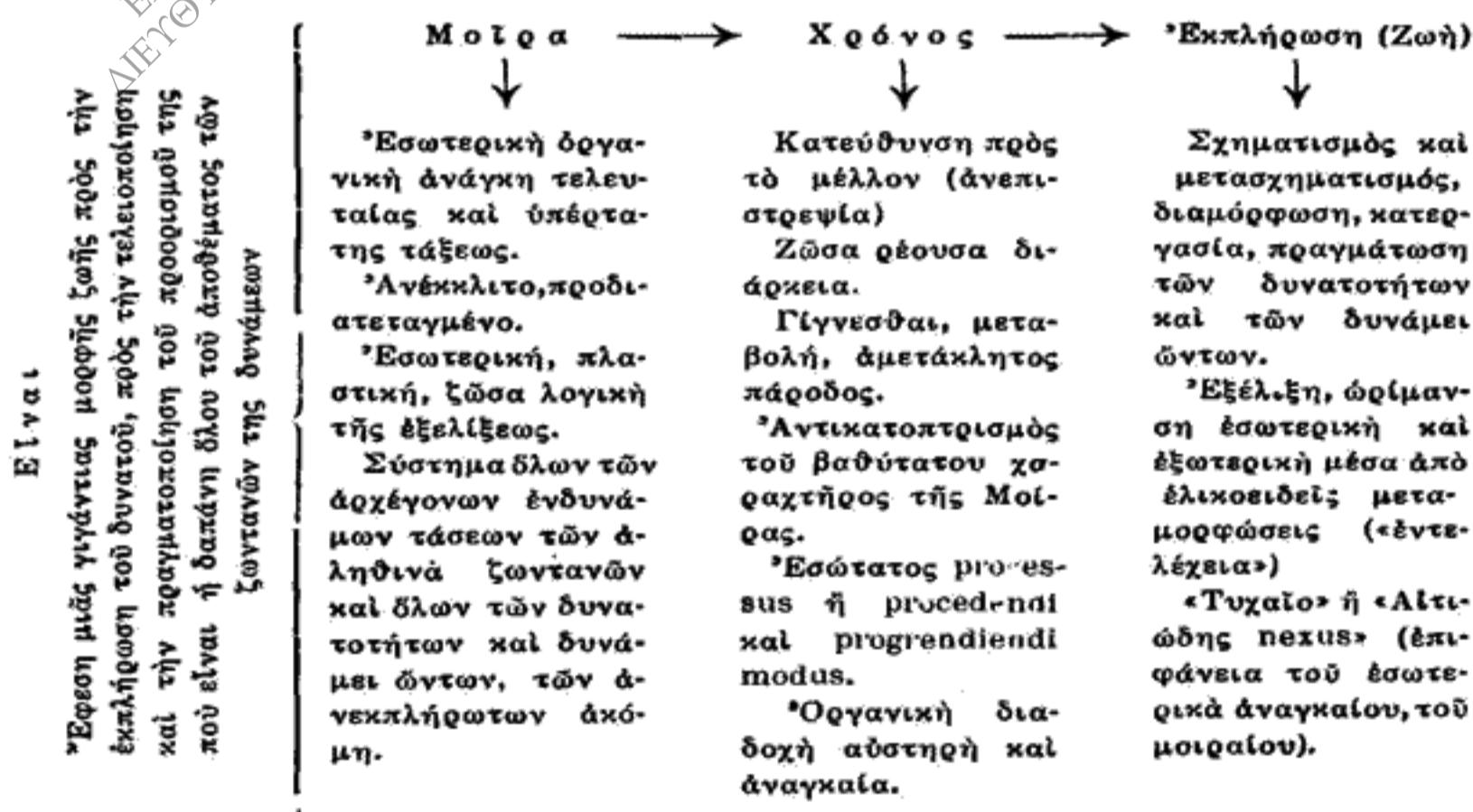
‘Υπάρχει ἔνα «βάθος» τῶν μορφολογικῶν σχηματισμῶν καὶ μετασχηματισμῶν, μιὰ «πορτη αἰτία» δλων τῶν πραγματικοτήτων δευτέρας τάξεως, ὅπου δὲν εἰσχωρεῖ κανένα τυχαῖο ἢ αἰτιῶδες γεγονός, ἀλλὰ ποὺ παράγει καὶ ζωογονεῖ ἐν τούτοις δλα τὰ τυχαῖα ἢ αἰτιῶδη συμβάματα τῆς ἐπιφάνειας καὶ ἀνέχει τὴν ἐσωτερικὴ ἐκείνη κίνηση ποὺ ὠθεῖ δλες τὶς δυνατὲς μορφὲς καὶ τὰ ἴδιαίτερα γεγονότα νὰ ἐγκαταλείψουν τὴν ἄπλη δυνατότητα καὶ νὰ πραγματωθοῦν στὸ χρόνο καὶ στὸ διάστημα. ‘Ἄξων ποὺ γύρω του στρέφεται καὶ ἐλίσσεται—ἀνελίσσεται καὶ κατελίσσεται—ἡ ζωὴ ἡ φλογερὴ καὶ ἡ ἔκκοητική, ἡ κρυμμένη στὰ περιεχόμενα τοῦ δυνατοῦ ποὺ ἡλεκτρίζουν οἱ ἔμφυτες τεραστιες δυνάμεις ἢ ἡ ἐκδηλούμενη στὶς εὔχαμπτες μορφὲς ὅπου ἐνσαρκώνται ἡ ἐκπλήρωση τοῦ δυνατοῦ. Ρίζα ἀπ’ τὴν ὅποια βλαστάνουν δσα λάμπουν, ταλαντώνονται, πλανιοῦνται, κυματίζουν, ἀναπτύσσονται ἐλικοειδῶς, δρμοῦν καὶ ξεχειλίζουν σὲ χειμάρρους... τὰ φῶτα, τὰ χρώματα, οἱ παλμοί, οἱ ἐσωτερικοὶ καὶ οἱ ἔξωτερικοὶ ρυθμοί. Εἶναι, σὲ μιὰ ἔννοια περίπου ἀκριβῆ, αὐτὸ ποὺ δνομάζω ἔδω, μὲ μιὰ λέξη ποὺ τὴν ἐπικαλούμεθα δλοι σὲ ώρες βαθειᾶς συλλογῆς καὶ συγκεντρώσεως, «μοῖρα».

‘Ἡ μοῖρα, θεωρουμένη καθ’ ἔαυτὴν καὶ—νὰ πῶ ἔτσι—ἔξ ἀπόπιου, δὲν εἶναι μιὰ δύναμη ποὺ παρεμβαίνει ἀπ’ ἔξω : εἶναι ἀδιάρητα ἐνωμένη μὲ τὴ συνόλη ὑπαρξῆ κάθε κόσμου. Δὲν ἐνεργεῖ, ἀλλὰ—ἄς μοῦ ἐπιτραποῦν οἱ μᾶλλον παράτολμες ἐκφράσεις—δεσπόζει, ὑποτάσσει στ’ ἀμετάκλητα διατάγματα της. Εἶναι, ἐὰν ἐπιχειρήσουμε νὰ τὴν δρίσουμε, μιὰ δεσπόζουσα ἐσωτερικὴ ἀνάγκη μὲ δύναμη ἀκατάλυτη, ἀνέκκλιτη καὶ ἀμετάπειστη ποὺ ἀγκαλιάζει στὸ στῆθος της δλες τὶς δυνατότητες καὶ τὰ δυνάμει ὤντα καὶ πολιορκεῖ παντοῦ καὶ πάντοτε τὸ κατευθυνόμενο εἶναι, τὸν ἀνεπίστροφο processus ἢ progreendiendi modus, τὸ χρόνο, τὴν πάροδο καὶ τὴ διαρκεία. Εἶναι τὸ μέτρο καὶ δ ἐσωτερικὸς λόγος τῆς φύσεως, τὸ ἐσωτερικὸ ἀνέκκλιτο, ἡ δργανικὴ λογικὴ τῆς ἔξελίξεως, τῆς προκαθωφ-

ΚΕΦΑΛΑΙΑ

σμένης κατευθύνσεως, τῆς ἀνιούσης καὶ τῆς κατιούσης. Είναι μιὰ αὐστηρὴ ἐσωτερικὴ ἀναγκαιότητα ὑπέρτατης καὶ τελευταίας τάξεως ποὺ διαφέρει βαθειὰ ἀπὸ τὴν αἰτιώδη ἀναγκαιότητα καὶ ἀπὸ κάθε ἄλλης τάξεως ἀναγκαιότητα τῆς κοσμικῆς ἐπιφάνειας,— ἀναγκαιότητα ποὺ ἔκφραζεται ἀπὸ τὴν μεγάλην ἔκεινη προσπάθεια τῆς ἐκπληρώσεως τεράστιας πολλαπλότητας δυνατοτήτων καὶ δυναμικοτήτων ποὺ ὑπῆρχαν—μὲ τὴν μορφὴν ἐνειλήματος ἀναρίθμητων ἐνδυνάμων—στὸ ἀρχικὸν νεφέλωμα καὶ ποὺ προορισμὸς ἀκριβῶς τῆς ἴστορίας ἐν γένει τοῦ «κόσμου» είναι νὰ τὰ ἔτευλίξῃ βαθμηδὸν καὶ μὲ μορφὲς ἔξελίξεως ἀπρόβλεπτες. Είναι—μπορῶ νὰ πολλαπλασιάσω ἐπ' ἀπειδον τοὺς δρισμούς, ἐφ' ὅσον κανεὶς δὲν τὴν ἔκφραζει ἀκριβῶς—τὸ ἀρχέγονο μερίδιο τοῦ δυνατοῦ ποὺ ἀνήκει σὲ κάθε μονάδα-κόσμο, ὁρισμένο πάντοτε χωρὶς τίποτα νὰ μπορεῖ νὰ τὸ ἄλλαξῃ.

Τὸ ἀκόλουθο σχῆμα δοίζει—καὶ μάλιστα μὲ πολὺ περισσότερη διαύγεια—αὐτὸ ποὺ θέλω νὰ πῶ :

‘Η ίδεα τῆς μοίρας—ὅπως ὅλες οἱ τελευταῖες καὶ ὑπέρτατες ίδεες—δὲν πέθανε ποτέ. Κοιμᾶται ἐνίστε, ἀλλὰ δὲ ὑπνος της εἶναι σὰν τῆς ὕδραιάς νύφης τοῦ παραμυθιοῦ ποὺ κάθε φορὰ ἔσαναγεννιέται μὲ περισσότερη ἐσωτερικὴ δύναμη, μὲ περισσότερη φλόγα, μὲ περισσότερη ζωή.. ‘Υπάρχουν στὴν ἴστορία τῶν ίδεῶν πολλὲς ἀνάλογες ἀφυπνίσεις. Στὸ ἐσωτερικὸ μάτι τοῦ συγχρόνου πνεύματος, παρ’ ὅλη τὴν πλατειὰ ἐπιόρθου τῆς αὐστηρῆς σκέψεως καὶ τῶν αἰτημάτων a priori τοῦ καθαροῦ λογισμοῦ, παρ’ ὅλους τοὺς συνωθούμενους ἐπιστημονικοὺς προσδιοριστικισμοὺς — διανοητικές, ἄλλως τε, ἀντανακλάσεις τοῦ ἀνέκκλιτου καὶ τοῦ πεπρωμένου — ἔξυπνησε ἀκόμη μιὰ φορὰ καὶ πολιορκεῖ ὅλες τὶς μεταφυσικὲς προοπτικὲς τῆς ζωῆς.

‘Η λέξη «μοίρα»—ἡ καλλίτερα: τὸ πραγματικὸ αἴσθημα αὐτῆς τῆς λέξεως ποὺ μόνο ἡ μουσική, ἡ ὑψηλὴ τέχνη, ἡ ποίηση, δὲ μῆδος, τὸ ἀποδίδουν μὲ δύναμη,—ἐκφράζει προπαντὸς ὅτι εἶναι ἀμετάβλητο, προδιάτεταγμένο, ἐσωτερικὰ ἀναγκαῖο. Μιὰ δύναμη ὑπέρτατη καὶ μυστηριώδης ποὺ ἀποφασίζει γιὰ ὅλο τὸ ρεῦμα τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς καὶ ποὺ τὰ διατάγματά της εἶναι ἀμετάκλητα,—ίδοὺ αὐτὸ ποὺ ὠρισαν ἐν πρώτοις μὲ μιὰ τέλεια διαύγεια ὡς «μοίρα», μὲ τὰ μέσα τῆς τέχνης, μὲ τὸ μῆδο, μὲ τὴν θρησκευτικὴ ποίηση, μὲ τὴν τραγωδία. ‘Η μοίρα δὲν εἶναι δηλαδὴ παρὰ τὸ πεπρωμένο, μιὰ εἰμαρμένη, ἔνας νόμος ἀκαμπτος, μυστηριώδης, ἀδυσώπητος, ποὺ ἐκφράζει ἀσαφῶς τὴν ἐσωτερικὴ βεβαιότητα τῆς μοίρας τῶν κόσμων, τῆς προκαθωριμένης κατευθύνσεως, τοῦ χρόνου, τοῦ ἀμετάκλητου. Στὸ πνευματικὰ μάτια—τὰ τόσο ἀκονισμένα καὶ διορατικὰ—τῶν ‘Ελλήνων, ἡ «μοίρα» εἶναι μιὰ δύναμη φοβερὴ καὶ ἀνεξιλέωτη ποὺ ἀπέναντι της σκύβουν ὅλοι μὲ ταπείνωση—καὶ αὐτὸς «παντοδύναμος» Ζεὺς ἀκόμη.. ‘Η ἔννοια τῆς, ἀπὸ τοὺς ἡρωικοὺς χρόνους, εἶναι διαγής. ‘Η μοίρα εἶναι τὸ σύνολο τῶν νόμων,—νόμων ἀσυζήτητων καὶ ἀνεξέλεγκτων ὅπως ἡ καταιγίδα,—κάτω ἀπ’ τοὺς ὅποίους ἔξελίσσεται, ἀναπτύσσεται, ἐκπληρώνεται κάθε ἀνθρώπινη ὑπαρξη καὶ ποὺ τῆς θέτουν τὰ δριά της, τοὺς φραγμοὺς ποὺ δὲν μπορεῖ νὰ ξεπεράσῃ... existimō necessitatem rerum omnium actionumque, quam nulla vis rumpat.

‘Υπάρχει μιὰ δύναμη ἀπρόσωπη — ποὺ ἐκφράζει τὴ διαρκῆ ἀνάγκη καὶ τὸν ἀμετάβλητο χαραχτῆρα τοῦ νόμου.— ἔξιου

ΚΕΦΑΛΑΙΑ

δυνατή μὲ τὸν Δία: *me quoque fata regunt,— mihi dūnāmī, lēgō, ποὺ οἱ Ἑλληνες ὄνόμαζαν μοῖρα, αἴσα, πεπωμένον, εἰμαρμένη, πρόνοια, εἰδομός, κήρ, ἀνάγκη, οἱ Λατῖνοι fatum, οἱ Ἀραβες κισμέτ, οἱ ἄλλοι λαοὶ ἄλλουμενοι.* Η ἀπόδοσωπη αὐτὴ δύναμη καθορίζει τὸ μερίδιο ποὺ ἀνήκει σὲ κάθε ἄνθρωπο, τὸν κλῆρο τῆς εὐτυχίας ἢ τῆς δυστυχίας ποὺ τοῦ ἔλαχε, τὸ μῆγμα τῶν ἀγαθῶν καὶ τῶν κακῶν ποὺ ἀποτελοῦνται ἐπαρξή του. Αὗτὸ τὸ μερίδιο εἶναι γραμμένο ἀπὸ ποὺν χωρὶς τίποτα νὰ μπορῇ νὰ ἐκτρέψῃ τὸ φεῦμα ἀπ’ τὴν κοίτη του ἢ νὰ βραχύνῃ ἢ ἐπιμηκύνῃ τὴν ἀναγκαστικὰ προδιαγεγραμμένη διάρκεια.

Ἐδῶ φαίνεται διαυγὴς ἡ πρώτη διαίσθηση—καὶ πρὸ παντὸς οἱ ἡθικὲς προεκτάσεις—μιᾶς ἵδεας ποὺ ἐπιφαίνεται μὲ μιὰ φώμη ἀληθινὰ μεταφυσικὴ σὲ πλατειὲς περιοχὲς τῆς ἀρχαίας γνώσεως καὶ ποὺ τὰ πορίσματα τὰ πιὸ βαθειὰ καὶ τὰ πιὸ ἀποκαλυπτικὰ τῆς νέας ψυχῆς τῆς δίνουν ἕνα φωμαλέο πλάτεμα ποὺ δὲν τὸ εἶχαν τότε ὑποψιαστεῖ: *Σὲ κάθε κόσμο μιὰ ἀνάγκη παίζεται ποὺ δὲν συναινεῖ ν ἀποτελεσθῆ ἀπὸ ἐλεύθερα στοιχεῖα· δλα ἀκολουθοῦν τὴν τροχιὰ ποὺ διαγράφει τὸ πεπωμένο καὶ δὲν μᾶς ἐπιτρέπεται νὰ φωτοῦμε γιατί.* Η ζῶσα ἐνότητα κάθε κόσμου ἐνσαρκώνει τὸ ἀπολύτως ἀτομικὸ πεπωμένο τῆς ποὺ τὴν ὥθετι στὶς πλατειὲς λεωφόρους τοῦ χρόνου καὶ τῆς ἐξελίξεως. *Όλα ἐξελίσσονται στὸν κόσμο φερόμενα ἀπὸ τὴν παντοδυναμία τοῦ πεπωμένου. Καὶ δλα στὸ Σύμπαν διατρέχονταν τὰ στάδια τῆς ἀνιούσης καὶ τῆς κατιούσης, τῆς ἀνοίξεως, τοῦ θέρους, τοῦ φθινοπώρου καὶ τοῦ χειμῶνα, τῆς ἀκμῆς καὶ τῆς παρακμῆς.* Η μοῖρα εἶναι τὸ σύνολο τοῦ δυνατοῦ καὶ ἡ κινητήρια ἀρχὴ τῆς ἐκπληρώσεως του στὸ χρόνο καὶ στὸ διάστημα.

22

Η μοῖρα καθορίζει τὶς μεγάλες γραμμὲς τοῦ βίου ἐνὸς κόσμου, τὴν τροχιὰ ποὺ θὰ διαγράψῃ. Στὸ ἐσωτερικὸ ὅμως τῶν γραμμῶν αὐτῶν τὸ ποσὸν τοῦ τυχαίου καὶ τοῦ ἀποβλεπτοῦ, — ὅπως ἄλλως τε καὶ τοῦ αἰτιώδους,—εἶναι ἀνυπολόγιστο.

Μέσα στὴν κοίτη ποὺ ἔχει πάντοτε τὸ σχῆμα κύκλου, τὸ φεῦμα θὰ τρέξῃ, τὸ κῦμα τῆς ζωῆς θὰ λάμψῃ μὲ χίλια χρώματα ποὺ θὰ ἐμφανισθοῦν καὶ θὰ διαδεχθοῦν ἄλληλα,—ἀνάλογα μὲ τὶς ἐκάστοτε προϋποθέσεις τῆς ἐξελίξεως καὶ τῆς ἐκπληρώσεως τοῦ δυνατοῦ, προϋποθέσεις ἀστάθμητες καὶ μὴ δυνάμενες νὰ προβλεφθοῦν ἢ νὰ προσ-